

BINNEN IS BUITEN
de stille binnenkant
(tweede van drie vieringen over inkeer)

6 maart 2016

Aline Barnhoorn (overweging) en Hans Opschoor
m.m.v. Marijke Blaauw-van Dongen, Leo van Driel, Irene Opschoor

Inleiding op het thema

In Utrecht, in het hartje van de stad, het winkelcentrum Hoog Catherijne, vind je het stiltecentrum. Erfenis van de Zusters van de Eeuwige Aanbidding van het Heilig Sacrament. Voor dat winkelcentrum is een groot stuk van de oude binnenstad meedogenloos gesloopt. Mensen werden verdreven, uitgekocht of geïntimideerd. Maar de nonnen hadden daar een kapel die altijd voor iedereen open was en ze waren niet van plan die te verpatsen voor het nieuwe heiligdom van de Mammon. De zusters bleven bidden en gingen niet opzij. En zo bleef er middenin het commercieel geweld een stukje uitgespaard voor stilte en gebed. De zusters zijn er nu niet meer, maar het stiltecentrum staat er nog, inmiddels eigendom van Pax. Je kunt er binnenlopen, en dagelijks zijn er middagdiensten.

De zusters van de eeuwige aanbidding in Utrecht schreven op de buitenkant van de kapel een tekst. Een kleine herinnering, maar misschien bedoeld als een groot teken aan de wand. Ik begon en eindigde daar bij die muur, op de buitenkant van de kapel, altijd mijn pelgrimages. Het is een gedicht van Jan Engelman (je zult maar zo heten):

*Stil zijn in het wild gewemel
van een wereld, zó ontzind...
stil...en dromen van een hemel
waar het zwakke overwint.*

Gebed

Gij,
stille bron, begraven in de woestijn
die we maken van onze wereld.
Gij, stille stem, die ons vraagt
'wat doe je hier?'
Gij, die ons ingeeft wie we zijn
die ons de grenzeloze mogelijkheid
ingeeft een mens van u te kunnen zijn.
We komen hier
vanuit de wereld die ontzind lijkt
en redeloos door het universum suist
zonder begin of einde. Zonder bestemming.
Een wereld van geweld en haat
van vechten en vluchten.
En we bidden om ontferming.
Om een stille stem die ons hart bereikt
die ons aanzet om te zegenen en te helen

te verbinden en te bemoedigen.
Om de stilte te bewaren
en de bronnen van ons bestaan zuiver te houden
wij bidden om de stille innerlijke kracht
die ons tot mensen van u maakt
en ons kan laten uitgroeien
tot een zegen voor anderen.

God, ontferm U...

Amen

Lezing: 1 Koningen 19-3-12

Wat vooraf ging:

Israel ten tijde van koning Achab wordt geteisterd door een grote droogte. De profeet Elia ziet hierin de staf van God voor grote afvalligheid: het volk diende een andere God – Baal – de god van Achabs vrouw Jezebel/Isebel, een Phoenicische prinses.

Elia was de laatste aan God trouwe profeet. Daartegenover had Jezebel zo'n 450 Baal-priesters in het land. Elia wil een keuze van het volk voor zijn God forceren, in de hoop dat dit ook de droogte zal beëindigen. Hij daagt daarom de Baalpriesters uit voor een vuurproef: beide kanten bouwden een altaar en legden daar hout op. De god van het altaar waarop dat hout door God zou worden aangestoken, zou de ware zijn. Het hout op Elia's altaar vat vlam. Het verzamelde volk erkent dat zijn god de ware is. Op Elia's bevel worden de Baalproesters afgeslacht; vervolgens gaat het eindelijk regenen. Achab vertelt aan Izebel wat er is gebeurd. Izebel laat Elia via een boodschapper weten: "Ik zweer bij de goden dat jij morgen net zo dood zal zijn als mijn profeten".

3 Toen Elia dat hoorde, vluchtte hij. Hij kwam bij Berseba in Juda. Daar liet hij zijn dienaar achter.

4 Zelf liep hij een dagreis ver de woestijn in. Daar ging hij onder een struik zitten en bad dat hij zou sterven. Hij zei: "Ik heb er genoeg van, Heer. Neem mijn leven maar. Ik ben niet beter dan mijn voorouders."

5 Hij ging onder de struik liggen en viel in slaap. Maar een engel rakte hem aan en zei

egen hem: "Sta op en eet." **6** Toen hij rondkeek, zag hij een versgebakken koek liggen en een kruik

water staan. Hij at en dronk en liep door de kracht van dat voedsel 40 dagen en 40 nachten lang, tot

hij bij de Horeb kwam, de berg van God. **9** Daar vond hij een grote waar hij die nacht bleef slapen.

Toen vroeg de Heer hem: "Wat doe je hier, Elia?" **10** Elia zei "Ik heb heel erg mijn best gedaan voor U,

God van de hemelse legers. Maar de Israëlieten hebben zich niet meer aan uw verbond gehouden. Ze

hebben uw altaren afgebroken en uw profeten gedood. Daardoor ben ik alleen overgebleven. En nu

proberen ze mij óók te doden. **11** De Heer zei: "Ga naar buiten en kom bij Mij op de berg staan."

Vlak voordat de Heer vroobij zou gaan, begon het geweldig hard te stormen. De wind die voor de

Heer uit ging, verscheude bergen en brak rotsen stuk. Maar de Heer was niet in de storm.

Na de wind kwam er een aardbeving. Maar de Heer was niet in de aardbeving.

12 Na de aardbeving kwam er een vuur. Maar de Heer was niet in het vuur.

Na het vuur hoorde Elia het suizen van een zacht briesje. **13** Zodra hij dat hoorde, sloeg hij zijn mantel voor zijn gezicht en bleef in de ingang van de grot staan.

Toen zei een stem tegen hem: "Wat doe je hier, Elia?"

Inkeer

1 – Uit het dagboek van Ety Hillesum

18 mei 1942

De bedreigingen van buiten steeds groter,
en terreur stijgt met de dag.

Ik trek het gebed om me heen als een donkere beschuttende muur.

In het gebed trek ik me terug als in een kloostercel en treed dan weer naar buiten,
beheerster en sterker en weer bijeengeraapt.

Zich terugtrekken binnen de gesloten cel van het gebed, dat wordt voor mij een steeds grotere
realiteit en ook meer zakelijkheid.

Die innerlijk geconcentreerdheid richt hoge muren om mij heen op,
waarin ik mijzelf weer terugvind,

me uit alle verstrooiingen weer bijeenraap tot een geheel.

En ik zou me kunnen voorstellen, dat er tijden kunnen komen,

waarin ik dagen achtereen geknield lag,

totdat ik eindelijk voelde,

dat er beschuttende muren om me heen kwamen te staan,

waarbinnen ik niet uiteen kan vallen

en mezelf verliezen

en te gronde gaan

2 - Hoe is het met de stilte als je als pelgrim op weg gaat? (Leo van Driel)

Stilte is voor een deel stilte buiten je, als de wind is gaan liggen en de vogels even zwijgen.

Stilte is ook de stilte in je ziel, in je innerlijke ruimte. Als je eigen gedachten en herinneringen even stoppen, je jezelf de tijd gunt om daar waar je bent te zijn. Dat je niets hoeft, dat er niets dringend is, dat alles wel kan wachten. Dan neem je tijd om zelf stil te zijn van binnen. Dan kan je adem rustig in- en weer uitstromen.

Tijdens mijn pelgrimstocht gaat stil worden niet vanzelf. Want innerlijk, in mijn ziel, wandelt mijn hele wereld met me mee. Ria, mijn kinderen, mijn vader en moeder, heel mijn familie vergezelt me en mijn vrienden en collega's kan ik toch ook niet vergeten. En wat er in de wereld gebeurt en gebeurd is. Ik moet me inspannen om tot stilte te komen. Want het is pas echt stil in mij als ik al die herinneringen en gedachten en emoties in mijn ziel stil kan laten worden.

De stilte buiten is een hulp om innerlijk stil te worden. Zodat ik innerlijk ruimte kan maken voor wat voor mij er toe doet.

3 – Uit het dagboek van Dag Hammarskjöld

Dag Hammarskjöld was een Zweeds diplomaat. Hij werd in 1953 secretaris-generaal van de Verenigde Naties en stierf 8 jaar later als gevolg van een vliegtuigongeluk tijdens een vredesmissie in Afrika.

Na zijn dood werd een manuscript gevonden van zijn dagboek *Merkstenen* – een verslag van de mystieke weg die Hammarskjöld is gegaan tijdens zijn leven. Het bevat aantekeningen over meer dan 35 jaar.

Ik lees het begin en het slot van dit boek.

Verder wrd ik gedreven,
een onbekend land in.
De grond wordt harder,
de lucht prikkelender, kouder.
Aangeraakt door de wind
vanuit mijn onbekende einder
trillen de snaren
in afwachting.

Aldoor vragend
zal ik aankomen,
daar waar het leven wegklinkt -
een klare zuivere toon
in de stilte.

En tegen het einde van zijn leven:

De seizoenen wisselden
en het licht
en het weer
en het uur.
Maar in hetzelfde land.
En ik sgeef

Overweging

Het idee van een stiltecentrum is afkomstig van de vroegere secretaris generaal van de Verenigde Naties, Dag Hammarskjöld. Hij liet in het hart van het gebouw van de VN een stille ruimte bouwen. Een stil midden als krachtbron voor de vrede tussen de volkeren. Een grote steen, universeel symbool van rotsvast vertrouwen en betrouwbaarheid. Een mogelijkheid om steeds opnieuw te herbronnen, terug te keren naar de oorspronkelijke roeping van de mensheid. In binnensteden, vliegvelden, ziekenhuizen vinden we nu stiltecentra. Dat is zijn erfenis aan de mensheid.

Toen Hammarskjöld onder verdachte omstandigheden verongelukte tijdens de Congo-crisis, werd in zijn hotelkamer een geestelijk dagboek gevonden: 'Merkstenen'. Het bleek een van de mooiste mystieke werken van onze tijd. Wereldliteratuur. Hammarskjöld beschouwde zijn zware, eenzame, functie als een roeping en bleef daarin staande aan door heel diep naar de stille binnenkant te zoeken. Zijn socialistische vrienden waren geschokt en gegêneerd. Zij kenden deze stille binnenkant van hem niet. Zijn aantekeningen noemde hij 'merkstenen'. Taal van de bergbeklimmer, die stenen neerlegt om de weg te kunnen terugvinden die hij aflegde.

Ook in kamp Westerbork was iemand met zo'n stille, mystieke, binnenkant. Daar schreef Etty Hillesum haar dagboek: het denkende hart van de barak. Midden in de doodsangst van de mensen, haar werk voor de joodse raad, bleef ze tijd maken voor gebed. Om God te beschermen tegen de ongeest van haar tijd. Anders zou God het niet redden, ten onder gaan in het heidense nazi-geweld, en dan alles van waarde verloren gaan. Zij overleeft Auschwitz niet. Haar dagboeken wel. Mystieke teksten die ons leren geloven na Auschwitz. Stil zijn in het wild gewemel, van een wereld, zó ontzind, stil, en dromen van een hemel waar het zwakke overwint. Deze stille, eenzame binnenkant is onze

grootste menselijke bron van kracht en humaniteit. Wie zich toelegt op het bereiken van deze stille krachtbron moet een innerlijke weg afleggen. Daar is het eenzaam en onherbergzaam. En heilig.

Elia, wat doe je hier...

In de roerige politiek van zijn dagen, met koning Achab en koningin Izebel, als de honger en de dorst voor explosieve situaties en religieus geweld zorgen, treedt Elia op tegen de baals van zijn tijd. Zijn ijveren leidt tot de dood van de priesters van de vruchtbaarheidsgodsdienst van Izebel. Een afschuwelijk verhaal. De taliban en de barbaren van IS zijn er niets bij. Maar dan moet hij vluchten voor het tegengeweld van de koningin. Veertig dagen trekt hij de woestijn in, tot hij uitgeput zijn hoofd neerlegt om te sterven. Een engel voorziet hem daar van voedsel en drank, om verder te trekken. 'Jan Engelman', kan ik dan stilletjes niet nalaten te denken. Stil zijn in het wild gewemel...

Zijn roeping is nog niet voltooid. Zijn weg nog niet gegaan.

Wanneer hij verder trekt doet hij een ervaring op die haaks staat op dat van het geweld en het bloedvergieten dat achter hem ligt. Een ervaring van heilige stilte. Niet het geweld, niet de storm, niet het vuur, maar de stilte openbaart ons de Heilige. Veertig dagen in de woestijn. Vasten, eenzaamheid, honger en dorst....de onherbergzaamheid van het landschap weerspiegelt de naaktheid van zijn ziel. Hij is daar waar de vraag klinkt: 'Elia, wat doe je hier?' Tot tweemaal toe. En tweemaal moet hij zijn naakte waarheid uitspreken: ik heb zeer geijverd voor God, en nu is iedereen dood en is er helemaal niemand meer over.

Het is een ervaring zoals Mozes die ook had na de slachting van drieduizend vereerders van het gouden kalf. Ook hij beklom een berg en ving een glimp op van het Heilige, van God die aan hem voorbijgaat... met omwonden gelaat, want niemand kan God zien zonder te sterven. Het is een uiterste grenservaring. Het heilige fascineert en beangstigt ons. Het is ons te groot, te veel. Maar wie er eenmaal door is aangeraakt, weet dat 'het' zich alleen laat kennen in de eenzaamheid van de ziel, waar we naakt en onbeschermd in het licht staan. Een stilte die suist, een stille schreeuw... dat is het hart van de mensheid en onze diepste mogelijkheid. Geen religieuze poespas, geen kerken en kathedralen, geen muziek en zang, geen kunstwerken. Alleen in de woestijn van onze eenzaamheid en stilte ligt onze Heilige bron. Ety Hillesum belooft God, deze bron open te houden, hoe hij ook verstoepd lijkt met puin en gruis. Dag Hammarskjöld beklimt in alle stilte de Heilige Berg.

Elia omhult zijn gelaat, en gaat daarna de weg terug naar de wereld. Op die terugreis zalft hij Jehu tot koning en wijst hij Eliza aan als zijn opvolger en geestelijke erfgenaam. Dorothee Sölle schreef in de jaren '70 haar boekje 'die Hinreise'. Wie denkt dat hij God moet redden in de wereld, eindigt in bloedvergieten, zonder die stille Heilige stem die vraagt: 'wat doe je hier?' Wie in de eenzaamheid en de stilte de Heilige heeft ervaren, kan de terugreis aanvaarden. Die is gelouterd. Niet het drukke baasje die nooit tijd heeft, maar alleen de stille mysticus kan op zijn terugreis naar de wereld de mensen tot zegen zijn. In 1997 schreef ze, na een ernstige ziekte, haar grote boek: 'Gij, stil geschreeuw'.

De meditatiemeester leert zijn leerling, dat als je geen tijd hebt om een uur te mediteren, je twee uur moet mediteren.

Dit stille geschreeuw is ook de mystieke binnenkant van Jezus. Die wordt voor drie van zijn leerlingen even zichtbaar, als hij op de berg voor hun ogen van gedaante verandert. In gezelschap van Mozes en Elia. Daarna vatten ze de terugreis aan, de wereld in, waar hij boze geesten moet uitdrijven en een op het oog onzinnige dood tegemoet gaan.

Opmerkelijk detail: Noch Mozes, noch Elia, noch Jezus zijn begraven in een graf. Ze zijn, volgens de verhalen, aan het menselijke oog onttrokken, naar de hemel opgevaren, rechtstreeks opgestegen naar de Heilige. Geen graf kan deze mystieke krachtbronnen bevatten. En wij mogen hun erfgenamen en leerlingen zijn.

*Stil zijn in het wild gewemel van een wereld, zó ontzind...
stil, en dromen van een hemel, waar het zwakke overwint.*

Amen

Zegen

moge de stilte van de vrede
en de vreugde over het Licht
onze harten en gedachten bewaren.

Amen

Overweging

Ze liegen er niet om, de woorden van de derde Jesaja. De auteur schreef zijn teksten voor het leven van het volk Israël na terugkeer uit te ballingschap. Het moet nooit meer zo worden zoals vroeger, roept hij. Alles moet op de schop. Rituelen ook. Vasten, boete doen, zelfkastijding – alle betekenissen die in het Hebreeuwse woord dat hier met ‘vasten’ wordt vertaald – weg ermee als ze inhoudsloos zijn geworden. Een echte radicaal, deze derde Jesaja. Alles voor allen, niemand meer alleen voor zichzelf. Sterft gij oude vormen en gedachten. En dan:

*Dan gaat uw gerechtigheid voor u uit,
en sluit de heerlijkheid van de heer uw stoet.*

Mooie woorden. Jullie eigen gerechtigheid leidt jullie de weg, en in de rug worden jullie gedekt door de kracht, het gewicht, de glans van God. Beelden van een volk onderweg zijn in het Bijbelse Israël vertrouwd en geliefd.

Zijn deze woorden aan ons gericht? Ja? Daar zit je dan met je trommeltje vol goede bedoelingen. Daar zit je met je onthouding, met je inkeer. Zou er iets tegen zijn, tegen goede bedoelingen? Vast niet.

Maar bedoelingen moeten ergens toe leiden, zegt Jesaja de Derde. Rituelen kunnen niet zonder concretie – het één kan niet zonder het ander. Bij het ritueel mag het niet blijven, bij de goede bedoeling mag het niet blijven steken. Er is niets tegen rituelen, tegen berouw, tegen vasten, tegen het kleine verhaal. Maar het grote verhaal dat eraan vastzit, daar moet het heen. Het begint ermee dat je niet in je eentje boete doet, dat je niet alleen in jezelf keert, dat je de reis naar binnen niet alleen gaat. En dat die reis naar binnen je uiteindelijk ook weer naar buiten brengt, waar de zon van de gerechtigheid je voorgaat op je weg.

*Dan zal uw licht in de duisternis opgaan,
uw nacht als de heldere middag zijn.*

Stevige woorden, goed kauwen.

Een nieuwtestamenticus van naam heeft enkele jaren geleden onderzocht wat toch de betekenis kan zijn van dat ene zinnetje in het Onzevader, die regel die wij in vertaling kennen als Geef ons heden ons dagelijks brood. Dat woordje ‘dagelijks’ is een verlegenheidsoplossing. Het Griekse woord daarvoor komt in geen enig ander Grieks geschrift voor, ook verder niet in het Nieuwe Testament. De onderzoeker heeft secuur uitgeplozen dat ‘dagelijks’ geen goede weergave is van dat woord. Het is trouwens ook tamelijk nietszeggend: geef ons heden ons dagelijks brood. Wat zeggen we daarmee? Sla ons alstublieft niet over? Hebben we er recht op, op dat brood, elke dag? En dan brood, mag het ook een onsje meer zijn?

Nee, schreef deze theoloog, een Nederlander, Rochus Zuurmond heet hij. Nee, zei hij, er staat eigenlijk: Geef ons vandaag al het brood van morgen. Hij is tot nu toe nog niet tegengesproken. Als hij gelijk zou hebben – en daar lijkt het dus op – dan verwijst deze regel naar het manna in de woestijn. U weet wel, dat merkwaardige spul dat uit de hemel valt en het volk Israël van voedsel voorziet. Brood uit de hemel, heet het in het Bijbelboek Exodus. Het manna, dat brood valt elke dag uit de hemel, behalve op Sabbat. En daarom valt er twee keer zo veel op de dag voorafgaande aan de Sabbat. Zodat je op die dag al het brood van morgen krijgt. Daarnaast verwijst volgens Rochus Zuurmond de regel: Geef ons vandaag al het brood van morgen. Geef ons dat extra brood als voorschot op de dag van morgen, als voorschot op de dag van de Heer, de dag die vooruitwijst naar de dag dat er genoeg zal zijn voor iedereen, dat niemand meer honger hoeft te lijden.

Vanuit die belofte leven wij, die gerechtigheid gaat ons stralend voor. En achteruit kijken, dat hoeft niet meer.

Ferdinand Domela Nieuwenhuis was ooit luthers predikant in Den Haag, maar bekeerde zich tot een ander geloof: het radicale socialisme. Hij organiseerde tijdens de crisis aan het eind van de negentiende eeuw hongertochten in Friesland. In de optocht van verpauperde mensen liep eens een vrouw mee met een grote jutezak over de schouder. Mensen vroegen haar waarom ze die zak had meegenomen. 'Nou', schijnt ze gezegd te hebben, 'het is straks toch de grote verdeling? Ik moet toch iets meenemen om wat ik straks krijg in te stoppen?'

Vasten en honger hebben – ze hebben alles met elkaar te maken. Het verhaaltje uit Friesland valt me ook altijd te binnen als er in een kerk brood en wijn worden gedeeld. Een voorproefje van de grote verdeling. Deel ons zelf de voorsmaak mee van der zaal'gen Sabbatsvrêe, zoals een oud gezang zingt. Hongeren en dorsten naar gerechtigheid – mooier kun je niet zeggen wat vasten is.

Amen

INKEER

In mijn kindertijd was de macht van God het meest fundamentele element in mijn leven. Ik geloofde veel sterker in hem, dan in mijzelf. Schuldgevoelens waaiden mee met de wind. Mijn richting uit bedoel ik, want wat ik ook deed, in vergelijking met God of Jezus bleef ik stevast onder de maat. Daar kwam nog bij dat mij was geleerd dat God alles zag en onthield én dat ik hem (het was natuurlijk een man) nodig had om mij te beschermen. Dat had een wonderlijke verwarring tot gevolg. Zowel het heil als de dreiging kwamen van dezelfde machtige 'persoon'. Er was sprake van totale afhankelijkheid van iemand die qua macht zo ver van mij vandaan stond dat je de afstand kosmisch kon noemen en die tegelijkertijd zo op mijn huid zat dat hij er zo ongeveer doorheen kon kijken. De dualiteit tussen God en mij was compleet.

Ondanks, of misschien wel dankzij die scheiding, was ik steeds op zoek naar de verbinding met God. Dat bleek een onmogelijke opgave zolang ik mijn beelden niet kon loslaten. Ik voelde mij naakt en onbeschermd zonder mijn vertrouwde God, eenzaam vooral. Toch was doorgaan in de oude situatie geen keuze. Dan zou ik kleinheid en onmondigheid accepteren. Langzaam veranderden mijn beelden van duidelijke, kleurige voorstellingen, naar plaatjes met steeds meer grijstinten en mistige flarden. Het werd er niet direct mooier op, het bood wel meer ruimte om op weg te gaan en God tegen te komen op allerlei manieren. Momenten van verbinding.

De dualiteit voorbij durven gaan en daar de consequenties van aanvaarden, vind ik niet altijd gemakkelijk. Soms vraagt die weg eenzaamheid, soms betrokkenheid. Soms moet ik ervoor uit mijn comfortzone komen en soms hoef ik er niets voor te doen. Ik zou het liefst voortdurend 'ja' zeggen tegen deze weg, maar dat lukt niet altijd. Wat ik ervoor nodig heb, is moed. Soms ben ik er zo dichtbij dat ik warempel durf; verwonderd en aangeraakt. Zo'n liefdevol onderweg zijn smaakt naar kristalhelder water, opwellend uit de bron.

Ergens vermoed ik een oneindig reservoir.

Jolly van der Velden

Bekijk ook [het kaartje](#) dat na de viering werd uitgereikt.